

Hoe schrijf ik een onderzoeksplan?

Hoe schrijf ik een onderzoeksplan?

Een stappenplan
voor praktijkgericht
onderzoek

H. Krabbe

Boom Lemma uitgevers
Den Haag
2014

Inhoud

Lijst van illustraties	7
Inleiding	9
1 De praktijk	15
1.1 Stap 1: formuleer het praktijkprobleem	15
1.2 Stap 2: formuleer het praktijkdoel	18
1.3 Stap 3: formuleer de onderzoeksopdracht	18
1.4 Stap 4: analyseer het praktijkprobleem	21
2 De opleiding	27
2.1 Stap 5: formuleer de onderzoeksopdracht van de opleiding	27
3 Het onderzoekskader	29
3.1 Stap 6: formuleer de onderzoeksdoelstelling	29
3.2 Stap 7: formuleer de centrale vraag	31
3.3 Stap 8: formuleer de onderzoeksvraagstelling	35
3.4 Stap 9: beschrijf het theoretisch kader	45
3.5 Stap 10: maak een conceptueel model	47
3.6 Stap 11: formuleer probleemstelling, doelstelling en vraagstelling	50
3.7 Stap 12: maak het onderzoeksontwerp	52
3.7.1 Onderzoeksubject en afbakening	52
3.7.2 Verantwoording strategieën en methoden	54
3.7.3 Organisatie en planning van het onderzoek	55
3.7.4 Kostenbegroting en haalbaarheid	56
4 Het onderzoeksrapport	59
4.1 De onderdelen van het onderzoeksplan in het onderzoeksrapport	60
4.2 Structurerende onderdelen van het onderzoeksrapport	61
4.3 Voorlopige bronnenlijst van het onderzoeksrapport	61

Begrippenlijst	63
Geraadpleegde literatuur	65
Bijlage 1 De probleemstelling	67
Bijlage 2 Format en onderdelen van een onderzoeksvoorstel (of beperkt onderzoeksplan)	71
Bijlage 3 Format en onderdelen van een uitgebreid onderzoeksplan	73
Bijlage 4 Beoordelingsformulier onderzoeksplan	77
Bijlage 5 Adviesrapport op basis van het onderzoeksrapport	79

Lijst van illustraties

Figuren

1	Stroomdiagram voor een onderzoeksplan	11
1.1	Probleem en kans	15
1.2	Managementprobleem of managementkans	16
1.3	Praktijkonderzoek en het beleidsproces	18
3.1	Deelonderzoeken in relatie tot het beleidsproces	39
3.2	Relatie tussen de onderzoeksvraagstelling en het betoog van het onderzoeksrapport	40
3.3	Voorbeeld van uitgebreid model voor het voorspellen van bewust gedrag	47
3.4	Voorbeeld mindmap	48
B1.1	(Management)onderzoeksprobleem	67
B1.2	(Management)kennisprobleem	67

Tabellen

1.1	Voorbeelden praktijkonderzoeksopdrachten	19
1.2	Belangen van bij het onderzoek betrokken personen en partijen	22
3.1	Problemen en doelen/doelstelling	30
3.2	Voorbeeld van een doelstelling	31
3.3	Typen vragen en bijbehorende onderwerpen	37
3.4	Voorbeelden van typen vragen en bijhorende onderwerpen	38
3.5	Typen deelvragen en bijbehorende hiërarchisch gerangschikte typen onderzoeksvragen	42
3.6	Probleemstelling, doelstelling en vraagstelling in relatie tot elkaar	51
3.7	Voorbeeld probleemstelling, doelstelling en vraagstelling in relatie tot elkaar	51
3.8	Onderzoekskeuzes per onderzoeksvraag en kennisdoel	53
3.9	Voorbeeld kostenbegroting voor onderzoek	56
4.1	Relatie tussen onderdelen onderzoeksplan en onderzoeksrapport	60
B1.1	Probleemstelling	68
B1.2	Voorbeeld probleemstelling	69

B3.1	Probleemstelling, doelstelling en vraagstelling in relatie tot elkaar	74
B3.2	Onderzoekskeuzes per deelvraag en doel	75

Kaders

1.1	Voorbeelden van vragen voor het beschrijven van het managementprobleem	17
1.2	Voorbeelden van vragen voor het analyseren van het managementprobleem	21
1.3	Vragen bij het bedenken van het belang van het onderzoek	23
3.1	Voorbeeld van afbakenen objecten in de centrale vraag	33
3.2	Voorbeeld van afbakenen kenmerken/eigenschappen in de centrale vraag	33
3.3	Schema van drie onderzoeksvraagstellingen, met en zonder deelonderzoeken	36
3.4	Van centrale vraag naar onderzoeksvragen	39
3.5	Voorbeeld van onderzoeksvragen bij een deelvraag	43

Inleiding

Onderzoek doen we iedere dag routineus. Bijvoorbeeld: hoe kom ik achter het adres van die ene klant? Of: waar kan ik mijn auto parkeren? Je zoekt op de gok, maar vindt nog even niets. Je denkt na. Hoe heb ik dit eerder opgelost? Heb ik al een aanwijzing? Hoe zouden anderen het doen? Je verzint een paar mogelijke oplossingsroutes, een soort theorie. Je test een aantal mogelijke oplossingen door langs routes te zoeken en je vindt het adres of een geschikte parkeerplek. Of je vindt het adres of de parkeerplek toch niet. In dat laatste geval is het raadzaam systematischer te werk te gaan. Wanneer je niet of nauwelijks weet hoe je de oplossing van een probleem kunt achterhalen en het probleem is nijpend, dan ben je genoodzaakt op een systematische wijze onderzoek te doen of te laten doen.

Over systematisch onderzoek gaat het in dit boek. Systematisch onderzoek maakt net als alle daags onderzoek deel uit van het dagelijks leven. Bedrijven, overheden en andere organisaties baseren hun handelen op systematisch onderzoek. Zij voeren onderzoek zelf uit of ze besteden het uit aan onder meer onderzoeksbureaus, wetenschappers, zelfstandige onderzoekers en studenten. Ze willen als ze onderzoek uitbesteden er wel van op aan kunnen dat de uitkomsten van het onderzoek betrouwbaar en valide zijn (Baarda, 2014). Een onderzoeksplan schrijven helpt daarbij enorm. Net zoals een film en een toneelstuk een script nodig hebben, zo heeft een onderzoek een onderzoeksplan nodig. Een onderzoeksplan is een gewichtige fase in het onderzoek, omdat de kans bijzonder groot is dat een onderzoek zonder plan geen richting heeft; als onderzoeker raak je dan al snel de weg kwijt. Dat laatste gebeurt maar al te vaak. Helderere instructies en hulpmiddelen zijn daarom meer dan welkom. Dit boek geeft je die.

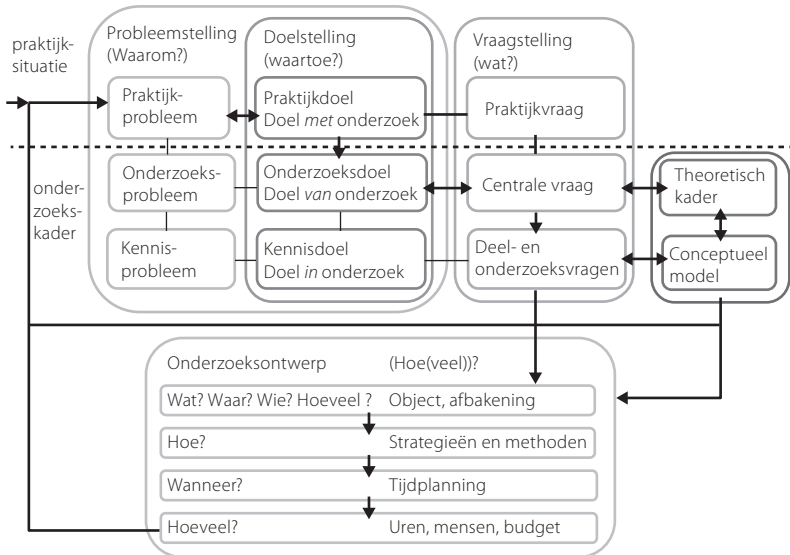
Het plan

In de cruciale voorbereidende fase van systematisch onderzoek is zonder twijfel het onderzoeksplan het belangrijkste onderdeel. Soms gaat daar een onderzoeksvoorstel aan vooraf. In dit boek vat ik een onderzoeksvoorstel op als een eenvoudige variant van het onderzoeksplan. Een onderzoeksvoorstel heeft dan als doel het onderzoeksonderwerp goedgekeurd te krijgen, terwijl het onderzoeksplan geschreven wordt om de systematische aanpak van het gehele onderzoek op orde te krijgen.

In het onderzoeksplan komt te staan wat je gaat onderzoeken, waarom je dat gaat onderzoeken en hoe je dat gaat doen. Het onderzoeksplan geeft net als een script van een film aan waarover het moet gaan, wie de acteurs zijn, wat de inspiratiebronnen zijn, wat de setting moet zijn, welke decors gewenst zijn, welke attributen en welke technieken je gaat gebruiken, wat de planning en het budget zijn.

Voor de onderdelen van een onderzoeksplan worden verschillende termen gebruikt. Soms lijkt er sprake van een ware babylonische spraakverwarring. Wat de één een centrale onderzoeksvraag noemt, noemt de ander een probleemstelling, wat de één een onderzoeksvraag noemt, noemt de ander een deelvraag. Laat je er niet door in verwarring brengen. Het maakt niet heel veel uit welke naam de baas aan zijn hond geeft. Als hij zijn hond maar niet steeds een andere naam geeft. En zolang anderen maar in navolging van de baas van de hond zijn hond bij dezelfde naam noemen, is er duidelijkheid. Belangrijker dan de naam van het beestje is wat er met de term of het begrip bedoeld wordt. Probeer daarom het idee, de inhoud achter onderzoekstermen te begrijpen. Waar staat de term precies voor? Om daarbij te helpen worden in dit boek de begrippen en hun context toegelicht en hanteren we in dit boek een zeer systematische en consequente naamgeving van de samenhangende begrippen van het onderzoeksplan. Daarbij wordt zo veel mogelijk de letterlijke betekenis van de termen als uitgangspunt gebruikt. Dat maakt het begrijpen van de termen gemakkelijker. De term 'probleemdefinitie' bijvoorbeeld wordt in dit boek opgevat als een definitie en niet zoals vaak gebeurt als een omvangrijke omschrijving van het probleem. In figuur 1 zijn de belangrijkste termen en onderdelen van het onderzoeksplan in een stroomdiagram ondergebracht. Het is een routebeschrijving voor het maken van een onderzoeksplan.

Figuur 1 Stroomdiagram voor een onderzoeksplan

Praktijkonderzoek

In dit boek ga ik uit van een onderzoeksplan voor praktijkgericht onderzoek. In het geval van praktijkgericht onderzoek zal het vaak een manager van een organisatie zijn die opdracht geeft tot onderzoek. Natuurlijk is het ook mogelijk dat een onderzoeker of student zelf een onderzoeksonderwerp uitkiest en zo als het ware zichzelf een onderzoekopdracht geeft. Ook kan natuurlijk een opleiding aan een student een bindende, welomschreven onderzoekopdracht geven. Of de onderzoekopdracht nu gegeven of zelf gekozen is, in beide gevallen is het van belang het onderwerp goed te verkennen door zowel de maatschappelijke als de vaktechnische kanten ervan te bestuderen. Daarna kan vervolgens in samenspraak met eventuele opdrachtgevers en begeleiders worden vastgesteld of het onderwerp past binnen de opleiding en of het relevante inzichten en kennis kan opleveren voor de praktijk met de beschikbare middelen, zoals tijd en begeleiding. Een onderzoeksvoorstel en een onderzoeksplan kunnen gebruikt worden om vast te stellen of het onderwerp en de onderzoeksmatige aanpak van het onderwerp geschikt zijn. Het onderzoeksplan wordt in samenspraak met de opdrachtgever(s) en de begeleider(s) geschreven. De onderdelen van het onderzoeksplan zul je met je opdrachtgever(s)

en begeleider(s) regelmatig goed moeten bespreken. Let er wel op dat iedere onderwijsinstelling, opleiding, bedrijf of andere opdrachtgever specifieke eisen stelt aan een onderzoeksvoorstel of onderzoeksplan.

Werkwijze

Voor de formulering van de meeste onderdelen van het onderzoeksplan zul je herhaaldelijk gebruik moeten maken van bronnen. Bronnen zijn documenten en personen van diverse aard: schriftelijke, mondelinge en visuele bronnen (denk onder meer aan vakliteratuur, documenten, beleidsstukken, onderzoeksrapporten, deskundigen, filmbeelden, foto's, geluidsopnamen), maar ook personen zoals sleutelfiguren, experts, ontwikkelaars en gebruikers van machines of producten. Zorg dat je keuzes en formuleringen zo veel mogelijk *evidence based* zijn. Dat wil zeggen dat beschrijvingen, analyses en keuzes met steekhoudende argumentatie onderbouwd zijn. Ontwikkel die argumentatie met:

1. ervaringskennis (van jezelf, managers, opdrachtgevers, sleutelfiguren, experts, medewerkers, professionals, enzovoort);
2. managementinformatie en stakeholdersanalyses;
3. (wetenschappelijke) literatuur.

Het onderzoeksplan maak je door tegelijkertijd te schrijven, te lezen en te denken. Wat je leest en wat je daarvan denkt, schrijf je direct op. Door alles direct op te schrijven kun je de informatie goed onthouden, vastleggen, ordenen en herordenen (Mertens, 2013; Coolsma & Schuiling, 1995).

Een onderzoeksplan wordt iteratief geschreven. Dat wil zeggen dat elke invulling, aanpassing of verbetering van het onderzoeksplan op een bepaald onderdeel gevolgen heeft voor andere onderdelen van het plan. Wijzig je bijvoorbeeld een onderdeel in het midden van het plan, dan zul je verschillende onderdelen aan het begin en einde van het plan moeten aanpassen aan die wijziging. Door een onderdeel te wijzigen veranderen dus andere onderdelen mee. Alle onderdelen van het plan hangen namelijk sterk met elkaar samen. Je dient dan ook alle onderdelen telkens op elkaar af te stemmen, net zolang tot het een waterdicht, samenhangend geheel is. Een samenhangend onderzoeksplan vormt weliswaar het fundament van je onderzoek, maar dat wil nog niet zeggen dat alles in het onderzoek volgens dit plan wordt uitgevoerd. Een plan geeft houvast, maar dit houvast mag er niet toe leiden dat je als onderzoeker inflexibel wordt. Tijdens het onderzoeksproces lopen de dingen soms anders dan gepland. Dat betekent dat

onderdelen van het onderzoeksplan niet alleen bij aanvang van het onderzoek, maar ook verderop in het onderzoeksproces bijgesteld moeten worden. Het schrijven van een onderzoeksplan is een heen-en-weerproces. Een boeiend lees-, denk- en schrijfproces waarin je veel zult ontdekken.

Deze handleiding voor het schrijven van een onderzoeksplan heeft de vorm van een stappenplan. Het stappenplan voorkomt dat je vastloopt bij het opstellen van je onderzoeksplan. Dat scheelt tijd. Stap voor stap schrijf je het onderzoeksplan. Dat wil niet zeggen dat je de stappen in één keer van begin tot eind doorloopt. Je zult af en toe een aantal stappen terug moet doen. Je zult daarom ook zien dat in het stappenplan sommige onderdelen van stappen in verschillende fasen terugkomen. Een onderzoeksplan herschrijf je meerdere keren op onderdelen. Daar is overzicht voor nodig. De stappen worden daarom ingeleid en toegelicht, zodat je overzicht hebt over het geheel van het onderzoeksproces en de context waarin het onderzoek plaatsvindt.

Opzet boek

Dit boek is zo geschreven dat er verschillende documenten mee gemaakt kunnen worden:

1. een onderzoeksvoorstel of een eenvoudig onderzoeksplan (stap 1-8, 11-12);
2. een gewoon onderzoeksplan (stap 1-12);
3. een uitgebreid onderzoeksplan (stap 1-12 plus extra deelstappen).

Tussenvormen zijn natuurlijk ook mogelijk.

Dit boek is een praktische gids. Met zo min mogelijk woorden wordt er zo veel mogelijk gezegd. De aanwijzingen zijn zeer doelgericht. Ze zijn gebaseerd op jarenlange ervaringen met studenten, afstudeerders, onderzoekers en (begeleidende) docenten in verschillende studierichtingen en werksituaties. Ook ervaringen met het werkveld (marktonderzoekers) hebben bijgedragen aan de aanwijzingen. De omvang van het onderzoeksplan van omslag tot bronnenlijst is ongeveer twaalf pagina's. Het schrijven van het onderzoeksplan duurt ongeveer een kwart tot een derde van de tijd die nodig is voor het gehele onderzoeksproces.

1.1 Stap 1: formuleer het praktijkprobleem

Onderzoek begint met een probleem (Berselaar & Hoeksema, 1998) of een kans. Maar wat is eigenlijk een probleem? En wat is een kans? Een probleem is een verschil tussen een huidige situatie en een toekomstige situatie, en wel een verschil waarbij mensen ervaren dat ze er belang bij hebben dat er iets aan de situatie verandert (Berselaar & Hoeksema, 1998). Er dreigt bijvoorbeeld gevaar en je vindt het van belang dat je veilig bent. Of de omzet daalt en je denkt dat dat voor bepaalde partijen vervelende gevolgen heeft. Of er zit een fout in een ontwerp en je wilt die fout eruit hebben. Net als een probleem is een kans een verschil tussen een huidige en een toekomstige situatie waarbij mensen ervaren dat het van belang is de kans te benutten. Het verschil tussen een probleem en een kans is dat de huidige situatie bij een probleem ongewenst is en bij een kans neutraal.

Tijdstip 0 (nu) huidige (ongewenste) situatie → tijdstip 1 (later) gewenste situatie

Figuur 1.1 Probleem en kans

Van veel problemen is vrij gemakkelijk te verzinnen hoe ze opgelost kunnen worden. Neem het ontbreken van een adres. Na even nagedacht te hebben waar je het denkt te gaan vinden, zoek je het adres gewoon op. Is de oplossing echter niet gemakkelijk te achterhalen, dan is systematisch onderzoek nodig. Zo kan het bijvoorbeeld zijn dat een organisatie precies wil weten waardoor een bepaalde lastige situatie ontstaan is. Dan is systematisch onderzoek naar bijvoorbeeld de oorzaken van die situatie wenselijk. Of een logistieke afdeling weet bijvoorbeeld geen goede oplossingen te verzinnen voor een ernstig voorraadprobleem. Systematisch onderzoek kan dan kennis en inzichten opleveren over alternatieve oplossingen voor het voorraadprobleem, bijvoorbeeld inzichten in logistieke strategieën en middelen die een probleem met te vroege of te late leveringen kunnen verhelpen.

Onderzoek levert dus kennis en inzichten op die een overgang naar een gewenste situatie mogelijk maken.

Een praktijkprobleem raakt organisaties. In dit boek gaan we veelal uit van een praktijkprobleem dat een probleem is voor een organisatie en gaan we ervan uit dat iemand uit die organisatie een onderzoeksopdracht geeft. Het praktijkprobleem is dan een beleids- of managementprobleem. In dit hoofdstuk noemen we een praktijkprobleem daarom een managementprobleem. Een managementprobleem bestaat uit:

1. de huidige (ongewenste) situatie;
2. de overgang naar de gewenste situatie;
3. de gewenste toekomstige situatie of het gewenste toekomstige managementdoel (ook wel praktijkdoel genoemd).

t_0 huidige (ongewenste) situatie → t_1 managementdoel

Figuur 1.2 Managementprobleem of managementkans

Niet alleen de organisatie heeft last van het probleem en ondervindt van de oplossing van het probleem positieve en/of nadelige gevolgen. Ook bijvoorbeeld investeerders, klanten, de gehele keten en het algemene publiek hebben met het probleem te maken. Als Philips slecht presteert, heeft dit gevolgen voor de werkgelegenheid, inkomsten, welvaart. Als Shell bijvoorbeeld niet duurzaam olie wint, dan heeft dat nadelige gevolgen voor de bevolking van het wingebied. En ook voor het welzijn, het geluk van vele verschillende groeperingen en individuen in heel Nederland en elders op de wereld. Aan praktijkonderzoek ligt een maatschappelijk probleem ten grondslag. Door deze achtergronden van het praktijkprobleem te beschrijven, geef je aan hoe je onderzoek gepositioneerd is. Je geeft er de relevantie van je praktijkonderzoek mee aan: hoe het zich verhoudt tot het praktijkveld.

In deze fase van het vaststellen van het managementprobleem stel je vooral beschrijvende en verklarende vragen: 'wat is'-vragen en 'hoe kan het dat'-vragen (Glaser & Strauss, 1967). Ook vragen naar de gevolgen van het probleem zijn in deze fase relevant. Denk ook aan de zes w's (wie, wat, waar, wanneer, waarom, waardoor).

Kader 1.1

Voorbeelden van vragen voor het beschrijven van het managementprobleem

- Wie zijn de actoren van het probleem? (wie)
- Hoe ziet de markt eruit? (wat)
- Welke onderdelen van de transportband functioneren niet goed? (wat)
- In welke landen is er groei van filialen? (waar)
- In welke tijdvakken is de concurrentie verhevigd? (wanneer)
- Welke redenen liggen eraan ten grondslag? (waarom)
- Wat zijn de oorzaken van het probleem? (waardoor)

Deelstappen stap 1

- 1.1 Bespreek met de opdrachtgever(s) uitvoerig het praktijk-/managementprobleem.
- 1.2 Bespreek met de opdrachtgever(s) het praktijk-/managementdoel.
- 1.3 Bespreek met de opdrachtgever(s) hoe het onderzoek samenhangt met ander (oud) onderzoek en andere beleidsterreinen in de organisatie.
- 1.4 Omschrijf de achtergrondsituatie en context van het managementprobleem (diverse kenmerken van de organisatie en haar omgeving). Maak daarbij gebruik van bronnen, waaronder ook je opdrachtgever(s), je opleidingsbegeleider, experts, sleutelfiguren.
- 1.5 Omschrijf kort het managementprobleem en de context ervan met de zes w's in een lopend verhaal: wie (alle actoren en hun belangen), waardoor (alle oorzaken), wat en waarom (aanleidingen, redenen, gevolgen van het probleem, belangen), waar, wanneer. Maak ook hier gebruik van diverse bronnen.
- 1.6 Formuleer in één zin de managementprobleemdefinitie (de huidige ongewenste situatie) of in één zin de managementkansdefinitie (de gewenste situatie).